

ZAMONAVIY JAMIYATDA SPORT FAOLIYATINING IJTIMOYIY- FALSAFIY AHAMIYATI

G'offorov Shokir Safarovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professori, tarix fanlari
doktori

Annotatsiya. Maqolada sport faoliyatining falsafiy masalalari ko'rib chiqiladi. Sport nafaqat jismoniy faollik, balki inson hayotining ko'plab jabhalarini qamrab oluvchi murakkab hodisa ekanligiga e'tibor qaratiladi. Sport kontekstida raqobat va adolat masalalariga taalluqli axloq bilan chambarchas bog'liq jihatlar bor. Estetika ijtimoiy sportchilar harakatlarining uyg'unligi va nafisligini tahlil qilishga yordam beradi. Vizual idrok va sport musobaqalari tomoshasi bu kontekstda katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy falsafa sportning aloqalar va guruhga a'zolikni mustahkamlashdagi rolini tahlil qilish imko niyatini beradi. Muallif zamonaviy sport dagi qarama-qarshi hodisalar ko'p jihatdan sivilizatsiyaning mafkuraviy inqirozi bilan bog'liq degan xulosaga keladi.

Kalit so'zlar: sport, etika, estetika, jamiyat, ijtimoiy falsafa, huquq, postmodernizm.

Annotation. The article will consider philosophical issues of sports activities. Attention is paid to the fact that sports are not only physical activity, but also a complex phenomenon that covers many aspects of human life. In the context of sports, there are aspects closely related to ethics that relate to issues of competition and Justice. Aesthetics helps to analyze the harmony and elegance of the movements of athletes. Visual perception and sports competition spectacle play a large role in this context. Social philosophy provides an opportunity to analyze the role of sport in strengthening social ties and group membership. The author concludes that contradictory phenomena in modern sports are largely associated with the ideological crisis of civilization.

Key words: sports, ethics, aesthetics, society, social philosophy, law, postmodernism.

Аннотация. В статье рассматриваются философские вопросы спортивной деятельности. Акцент делается на том, что спорт – это не только физическая активность, но и сложное явление, охватывающее многие аспекты жизни человека. В контексте спорта есть аспекты, тесно связанные с моралью, касающиеся вопросов конкуренции и справедливости. Эстетика помогает проанализировать гармонию и изящество движений спортсменов. Зрительное восприятие и зрелище спортивных соревнований играют большую роль в этом контексте. Социальная философия дает возможность проанализировать роль спорта в укреплении социальных связей и членства в группе. Автор приходит к выводу, что противоречивые явления в современном спорте во многом связаны с идейным кризисом цивилизации.

Ключевые слова: спорт, этика, эстетика, общество, социальная философия, право, постмодернизм.

Kirish(Introdustion). Sport nafaqat jismoniy faoliyat, balki inson hayotining ko'p jabhalarini qamrab oluvchi murakkab hodisadir. Ba'zan sport falsafasi alohida bo'lim sifatida ajratilib, uning mohiyati, mazmuni va qadriyatlarini o'rganadi. 1920-yillarda sport falsafasi alohida fan sifatida o'zini namoyon qila boshladi [Мелник, 2018: 137]. Sport quyidagi muammolarni: sport, uning maqsadlari, u axloqiy va axloqiy me'yorlarga qanday ta'sir qiladi, o'ziga xoslik va madaniyatni shakllantirishdagi rolini o'rganadi. Sport chuqur ijtimoiy ildizlarga ega va odamlarni birlashtiruvchi vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. U jamoalar va milliy o'zlikni shakllantirishga yordam beradi. Jahon sport musobaqalari ko'pincha xalqlar o'rtasidagi birlik va hamkorlik timsoliga aylangan. Biroq sport, ayniqsa, siyosiy va madaniy tafovutlar kontekstida ziddiyat va keskinlik manbayi bo'lishi mumkin. Sport insonning o'zini namoyon qilishi uchun noyob imkoniyatlarni beradi. Sportchilar jismoniy va ruhiy to'siqlarni yengib o'tish orqali qobiliyatlarini namoyish etishlari mumkin. Shu nuqtayi nazardan, sport shunchaki musobaqa emas, balki san'atga aylanadi, bunda har bir sportchi o'ziga xos yaratuvchi bo'lib, harakat va yutuqlar orqali o'ziga xos hikoya yaratadi [12].

Sport tarixi. Sport falsafasining kelib chiqishi taxminan miloddan avvalgi 40–25- mingyilliklarda, jismoniy mashqlar va sport o'yinlarining asoslari mehnat faoliyatidan ajratilgan paytda boshlangan. Shundan shaxsning jismoniy tarbiyasi boshlanadi. Qadim zamonlarda va o'rta asrlarda faylasuflar sportga san'atning bir turi – “harakat san'ati” sifatida qarashgan. Birinchilardan bo'lib qadimgi yunon faylasufi va shifokori Gippokrat salomatlik va jismoniy faoliyatni o'rgangan. U o'z asarlarida sportning inson salomatligiga qanday ta'sir qilishiga e'tibor qaratgan [10]. Qadimgi Yunoniston davridan boshlab sport nafaqat estetik ma'noda, balki aqliy ma'noda ham shaxs rivojlanishining majburiy tarkibiy qismiga 79 aylandi. Sportning falsafiy jihatlari namoyon bo'lishining eng yorqin misoli qadimgi dunyoda paydo bo'lgan Olimpiya o'yinlaridir. Uzoq vaqt davomida sport ijtimoiy hodisa sifatida falsafa doirasida maxsus e'tiborga olinmadi. Sport muammolari turdosh fanlar – pedagogika, tibbiyot, fiziologiya, sportchilar psixologiyasi doirasida ko'rib chiqildi. Sport falsafasining paydo bo'lishi 1960-yillarga to'g'ri keladi. Bu vaqtda sport falsafasi sohasiga tadqiqotchilarning o'zaro yo'naltirilgan kirib borishi kuzatildi – bir tomondan, falsafiy masalalarni ko'rib chiqishga murojaat qilgan sport pedagogikasi amaliyotchilari, ikkinchi tomondan, faylasuflarning o'zlari, birinchi navbatda, yevropaliklar[11].

Sport axloqni o'rganish obyekti sifatida. Sport falsafaning odamlarning xulq atvorini boshqaradigan axloqiy tamoyillar va me'yorlarni o'rganuvchi bo'limi bo'lgan etika bilan chambarchas bog'liqdir. Sport va axloq o'rtasidagi munosabatlar bir qancha jihatlarida namoyon bo'ladi. Birinchidan, adolat masalasini hal qilish kerak. Halol o'yin sportning asosiy tamoyilidir. Etika adolatli o'yin nima ekanligini va nima uchun muhimligini aniqlashga yordam beradi. Falsafaning ushbu bo'limida

doping, korrupsiya va raqiblar o'rtasidagi munosabatlar kabi masalalar ham ko'rib chiqiladi. Sport ham ko'pincha raqiblar, murabbiylar, hakamlar va muxlislarga hurmatni talab qiladi. Axloqiy tamoyillar sport mahoratida namoyon bo'ladi va sog'lom sport muhitini yaratishga yordam beradi. Sportchilar ham jamoat arboblari bo'lib, o'z harakatlari va boshqalarga ta'siri uchun javobgardirlar. Etika ushbu mas'uliyat asosidagi me'yorlar va qadriyatlarni aniqlashga yordam beradi. Sportdagi etika raqobat, g'alaba qozonish istagi va adolat masalalariga ham tegishli. Bu muvaffaqiyatga erishish uchun maqbul bo'lgan chegaralarni aniqlash imkonini beradi. Etika orqali masalalarni o'rganish imkonini beradi (Edgar, 2015).

Sport estetikani o'rganish obyekti sifatida. Sport va estetika o'rtasidagi bog'liqlik – go'zallik, badiiy qadriyatlar va badiiy idrok masalalarini o'rganadigan falsafa bo'limi – sport faoliyatini falsafiy idrok etish kontekstida ham muhimdir. Sport – bu jismoniy faoliyat, inson kuch va mahoratini ifodalash shakli bo'lib, uning estetik jihatlari ham bor. Sport (ayniqsa, yuqori texnika va mahorat talab qiladigan sport turlari) harakatning go'zalligi bilan bog'liq. Estetika sportchilar harakatining uyg'unligi va nafisligini tahlil qilish va baholashga yordam beradi. Bu kontekstda vizual idrok ham katta rol o'ynaydi. Sport voqealari tomoshasi va sport tomoshalari tomonidan yaratilgan tasvirlar estetika uchun muhim bo'lib, sportning vizual jihatlari his tuyg'ularga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqadi. Sport tomoshabinlarda hayrat va hayajondan tortib, taranglik va ishtiyoqqacha bo'lgan turli tuyg'ularni uyg'otishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (literature review). Estetik xususiyatlar sport inshootlarini tartibga solish, ularning arxitekturasini va dizayniga ham tegishli. Chiroyli loyihalashtirilgan stadionlar, sport maydonchalari va arenalar o'z-o'zidan san'at asari bo'lishi mumkin. Estetika obyekti orqali sport tadbirlariga kiritilgan go'zallik va badiiy qadriyatlarni yaxshiroq tushunish va sport ishtirokchilar va tomoshabinlar uchun qanday estetik qoniqish manbai bo'lib xizmat qilishi mumkinligi haqidagi savolga javob berishi mumkin.

Sport ijtimoiy falsafaning o'rganish obyekti sifatida. Sport va ijtimoiy falsafa o'rtasidagi munosabatlar ijtimoiy, madaniy, siyosiy va axloqiy jihatlarni o'z ichiga olgan keng ko'lamlı masalalarni qamrab olgan mavzudir. Sport ijtimoiy institut bo'lib, ijtimoiy tuzilmaning muhim elementi sifatida qaraladi, u ijtimoiy normalar va umidlarni aks ettiradi va shakllantiradi. Ijtimoiy falsafa sportning ijtimoiy aloqalar va guruhga a'zolikni mustahkamlashdagi rolini tahlil qilishga imkon beradi. Sport ko'pincha madaniy va milliy o'zlikni ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy falsafa sport tadbirlari va yutuqlari milliy g'urur va madaniy o'ziga xoslikka qanday ta'sir qilishini, ayniqsa xalqaro musobaqalarda o'rganadi. Sport, shuningdek, resurslardan foydalanish, o'qitish va ishtirok etish imkoniyatlari bilan bog'liq ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy tengsizliklarni aks ettirishi mumkin. Sport odamlar va guruhlar uchun ijtimoiy harakatchanlikning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy falsafa sportdagi yutuqlar hayot istiqbollari va ijtimoiy mavqeyini qanday o'zgartirishi mumkinligini o'rganishga va bu qanchalik adolatli ekanligini va umuman jamiyatga qanday ta'sir qilishini aniqlashga imkon beradi. Shunday qilib,

qadimgi davrlarda ham Olimpiya yugurish musobaqalariga kirish fuqarolik ustunligi, qadr-qimmati va ijtimoiy yetukligining ma'lum bir darajasini ramziylashtirdi. Ishtirok etish uchun qabul qilingan sportchilar erkin erkaklar – Gretsiya fuqarolari bo'lishlari va o'yinlarda o'z shahri vakili bo'lish huquqiga ega bo'lishlari kerak edi. Bu benuqson obro'ga ega bo'lishni anglatadi. G'olib bo'lganlar eng muhim ijtimoiy resurs – kuchga kirishni ochadigan ijtimoiy narvon bo'lib xizmat qildi [Канькин, 2021].

Tadqiqot metodologiyasi(Research Methodology). Sport jamiyatdagi o'zgarish larning harakatlantiruvchi kuchi bo'lishi mumkin. Masalan, turli guruhlar uchun teng huquqlar harakati kengroq ijtimoiy va huquqiy kurashlar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ijtimoiy falsafa sport amaliyotlari ijtimoiy va siyosiy tuzilmalardagi o'zgarishlarni qanday ilhomlantirishi mumkinligini Sport odamlar o'rtasidagi mustahkamlaydigan jamoalarni o'rganadi. munosabatlarni yaratishga yordam beradi. Sport tashkilotlari fuqarolik jamiyati tarkibiga kiradi. Shunday qilib, sport va ijtimoiy falsafa o'rtasidagi munosabatlar shaxslar, madaniyatlar va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning murakkab tarmog'ini ochib beradi. Sport nafaqat raqobat maydoni, balki muhim ijtimoiy masalalarni muhokama qilish, inson munosabatlari va ijtimoiy madaniy kontekstni yaxshiroq tushunishga hissa qo'shadigan maydon sifatida ham xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy dunyoda sport ko'pincha siyosiy soha bilan aralashib ketadi. va bu salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Siyosatchilar va hukumat amaldorlari sport tashkilotlari va sportchilarga bosim o'tkazishi, qarorlar sport qabul tadbirlarini qilinishiga o'z aralashishi manfaatlari va yo'lida tartibga solishi mumkin. Bu esa sportning mustaqilligini pasaytiradi va korrupsiyaga olib keladi. Siyosatchilar ba'zan o'zlarining siyosiy maqsadlari va ambitsiyalarini amalga oshirish uchun sportdan foydalanadilar, bu sport tadbirlari va faoliyatini siyosiyashtirishga olib keladi, sport qadriyatlarini pasaytiradi va nizo xavfini keltirib chiqaradi. Siyosiy tafovutlar, shuningdek, sport musobaqalarini boykot qilishga va mam lakatlarning xalqaro turnirlarda ishtirok etishdan bosh tortishiga olib kelishi mumkin. Bu sportni ochiqlik, xilma-xillikdan mahrum qiladi va sport munosabatlarini buzadi. Sportni moliyalashtirish va sport infratuzilmasini qurish bo'yicha siyosiy qarorlar sportning sanoat sifatida rivojlanishiga zarar yetkazadigan siyosiy maqsadlarga qaratilishi mumkin. Siyosiy aralashuv antidoping nazorati tizimiga ta'sir qilishi, xalqaro sport tashkilotlarini korrupsiyaga tortishi va doping uchun jazo tayinlanadigan vaziyatni yaratishi mumkin.

Tahlil va natijalar(Analysis and results). Zamonaviy texnologiyalar sportning qiyofasini ham o'zgartirib, mashg'ulotlar va raqobat uchun yangi ufqlarni ochdi. Biroq bu texnologiya sportning yaxlitligiga va raqobatning adolatligiga qanday ta'sir qilishi haqida savollar tug'diradi. Sport falsafasi ushbu o'zgarishlarni va ularning jamiyat uchun oqibatlarini o'zining qiymat o'lchovida hisobga olishi kerak. F.X.Lopes Frias va J.L.Peres Trivinolar robotlarning sport musobaqalarida ishtirok etishi masalasiga to'xtalib o'tishdi. Mualliflarning fikricha, robototexnika sohasidagi

soʻnggi yutuqlar sportchilarning oʻyin maydonidagi harakatlarini takrorlaydigan sunʼiy intellektning paydo boʻlishi haqiqatdir[Lopez Frias, Pérez Triviño, 2016].

Xulosa va takliflar(Conclusion/Recommen dations). Sportning mohiyatini tushunish falsafiy nuqtayi nazardan muhim, chunki falsafa butun dunyoni tushunishga intiladi. Sport falsafasi koʻp qirrali soha boʻlib, axloq, oʻzini namoyon qilish, ijtimoiy oʻziga xoslik va shaxsiy oʻsish masalalarini qamrab oladi. Bu nafaqat sportning oʻzi, balki uning jamiyat va shaxslarga taʼsirini ham chuqurroq tushunish imkonini beradi. Sport shunchaki oʻyin emas, u bizning intilishlarimiz, qadriyatlarimiz va muammolarimizni aks ettiruvchi inson tabiatining koʻzgusidir. Falsafa anʼanaviy ravishda tana va ruh oʻrtasidagi bogʻliqlikni koʻrib chiqadi va sport bu munosabatlarning oʻziga xos namunasi boʻlib xizmat qiladi. Sport jismoniy kuch talab etadi, lekin aql, strategiya va psixologiya elementlarini ham oʻz ichiga oladi. Ushbu oʻzaro taʼsirni oʻrganish inson mavjudligining mohiyatini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shunday qilib, sportni turli tomonlardan tahlil qilish insonni boshqa odamlar va uning atrofidagi dunyo bilan oʻzaro munosabatda boʻlgan yaxlit mavjudot sifatida falsafiy tushunish imkonini beradi. Sport insoniyat madaniyatining ajralmas qismi boʻlib, uning falsafiy tadqiqi inson mavjudligining turli qirralarini ochib beradi. Bu bilim falsafaning asosiy maqsadlariga mos keladigan dunyoni va undagi rolini toʻliqroq idrok etishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Гуссерль Э. Собрание сочинений. – Т. 3: Логические исследования. – М., 2001. – 576 с.
2. Канныкин С.В. Сакральное и профанное в олимпийском беге Античности // Философская мысль. – 2021. – № 1. <http://doi.org/10.25136/2409-8728.2021.1.32933>.
3. Мельник С.В. Философия спорта // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература.
4. Философия. – Сер. 3. – 2018. – № 3. – С. 137–145.
5. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / под ред. И.С.Вдовиной, С.Л.Фокина. – СПб., 1999. – 603 с.
6. Столяров В.И. Философия физкультурно-спортивной деятельности и телесности человека (история, современное состояние, авторская концепция). – М., 2018. – 266 с.
7. Edgar A. The philosophy of sport // The International Journal of the History of Sport. 2015. Vol. 32, no. 15. P. 1804–1807.
8. Lopez Frias F.J., Pérez Triviño J.L. Will robots ever play sports? // Sports, Ethics and Philosophy. 2016. Vol. 10, no. 1. P. 67–82. <https://na-journal.ru/12-2023-fiz-kultura-sport/7736-filosofskie-aspekty-sporta>
9. Ишутин А.А. Философские аспекты спортивной деятельности // Общество: философия, история, культура. – 2025. – № 2. – С. 95–99.